

Türkiye’de Heterodoks İktisat: Siyasal, Felsefi ve Kurumsal Dinamikler Işığında Bir İnceleme

Aras Yolusever, İstanbul Kültür Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-9810-2571

E-Posta: arasyolusever4@gmail.com

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de heterodoks iktisadın tarihsel geçmişini siyasi dönüşümler, felsefi arayışlar ve kurumsal yapılanmalar ışığında incelemektedir. Neoklasik iktisadın paradigmatik hegemonyasına karşı bir alternatif olarak ortaya çıkan heterodoks iktisat, kendi içerisinde sürekli gelişmekte ve iktisadın disiplinlerarası bir sosyal bilim olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, birey davranışlarının yalnızca rasyonellik varsayımıyla açıklanamayacağını savunmakta ve iktisadi olguları tarihsel, toplumsal ve kurumsal bağlamları içinde ele almaktadır. Heterodoks iktisat, çoklu metodolojilere açıktır; pozitivist yaklaşımların yanında tarihsel analiz, eleştirel realizm ve normatif değerlendirmeleri de içermektedir. Marksist, kurumsal, feminist, post-Keynesyen, ekolojik ve ajan bazlı kompütasyonel iktisat gibi farklı alt başlıkları içinde barındıran yaklaşım, temel olarak piyasaların her zaman etkin ve istikrarlı olduğu varsayımına karşı çıkarak, güç ilişkilerini, gelir dağılımını ve toplumsal adaleti iktisadi analizlerin merkezine yerleştirmektedir. Böylece iktisadi yalnızca teknik bir uzmanlık alanı olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir pratik olarak yeniden konumlandırmak mümkün olmaktadır. Türkiye’de heterodoks iktisat özellikle kriz dönemlerinde, üniversitelerdeki özgün düşünce odaklarında, planlama ve sanayileşme süreçlerinde kendine alan bulmuştur. Bu bağlamda, çalışmada erken cumhuriyet dönemi (1923-50), 1950-1980 dönemi, neoliberal dönüşümün popülerlik kazandığı 1980-2000 dönemi ve 2000 yılından bugüne dek süregelen dönem ana tarihsel dönemler olarak ele alınarak heterodoks yaklaşımın hangi koşullar altında ve kimler tarafından beslendiği analiz edilmektedir. Çalışma, heterodoks iktisada dair analitik bir değerlendirme sunarak kurumsallaşma sorunsalını, paradigma gerilimini, yapısal sınırları ve gelecekteki olası açılımları tartışmakta ve böylece yalnızca entelektüel tarih açısından değil, aynı zamanda iktisadi krizlerin, devlet-siyaset ilişkisinin ve akademik alanın yapısal dönüşümünün heterodoks paradigmalara olan etkisini de dikkate alarak çok katmanlı bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın sonunda uluslararası heterodoks iktisat girişimleri ve Türkiye için olası uyarlamalar tartışılmaktadır. Bu uyarlamalar Türkiye’deki heterodoks iktisat okulunun gelişimi için önem taşımaktadır. Heterodoks iktisat girişimleri yalnızca gelişmiş ülkelerde değil, Türkiye’nin de dahil

olduğu gelişmekte olan ülkelerde de popülerliğini korumaktadır. Bu haliyle çalışma, önemli öneriler sunmakta ve heterodoks iktisadi düşüncenin yayılması ile iktisadi sorunlara çözüm bulunma sürecinin daha başarılı olabileceğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Heterodoks İktisat, Hukuk ve İktisat, Kurumsal İktisat, İktisadi Düşünce Tarihi, İktisadi Krizler.

Heterodox Economics in Türkiye: An Analysis in The Light of Political, Philosophical and Institutional Dynamics

Abstract

This study examines the historical trajectory of heterodox economics in Turkey considering political transformations, philosophical inquiries, and institutional structures. Emerging as an alternative to the paradigmatic hegemony of neoclassical economics, heterodox economics continues to evolve internally and emphasizes that economics is an interdisciplinary social science. This approach argues that individual behavior cannot be explained solely through the assumption of rationality and instead considers economic phenomena within their historical, social, and institutional contexts. Heterodox economics is open to multiple methodologies, encompassing not only positivist approaches but also historical analysis, critical realism, and normative evaluations. The theory encompasses diverse subfields such as Marxist, institutional, feminist, post-Keynesian economics, ecological economics, and agent based computational economics. Fundamentally, it challenges the assumption that markets are always efficient and stable, placing power relations, income distribution, and social justice at the center of economic analysis. In doing so, it reconceptualizes economics not merely as a technical field of expertise, but also as a form of social practice. For Türkiye, heterodox economics has found space particularly during periods of crisis, within university circles that promote original thinking, and throughout processes of planning and industrialization. In this framework, the study identifies four key historical periods: the early Republican era (1923–1950), the period between 1950 and 1980, the era from 1980 to 2000 when neoliberal transformation gained popularity, and the post-2000 period. Each of these phases is analyzed to explore the conditions under which heterodox approaches were cultivated and by whom. The study offers an analytical assessment of heterodox economics, discussing its institutionalization challenges, paradigm tensions, structural boundaries, and potential future trajectories. It thus aims to present a multilayered framework that addresses not only the intellectual history of heterodox economics but also the impact of economic crises, state-politics relations, and the structural transformation of the academic field. The final section discusses international heterodox economics initiatives and their

possible adaptations for the Turkish context. These adaptations are crucial for the development of a heterodox school in Turkey. Heterodox economics initiatives retain their relevance not only in developed countries but also in developing economies like Türkiye. In this respect, the study puts forward significant proposals and argues that the dissemination of heterodox economic thinking could lead to more effective solutions to economic problems.

Keywords: Heterodox Economics, Law and Economics, Institutional Economics, History of Economic Thought, Economic Crises.

Giriş

Bu makalenin temel amacı, Türkiye’de heterodoks iktisadın ortaya çıkışını, gelişimini ve yayılmasını tarihsel-sosyolojik bağlamda değerlendirmek ve bu süreçte siyasal iktidar dönüşümlerinin, iktisadi krizlerin, akademik üretim ortamlarının ve felsefi arayışların nasıl bir rol oynadığını analiz etmektir.

Heterodoks iktisat, iktisadi olgulara yaklaşımda yöntemsel çoğulculuğu, tarihsel bağlamı ve kurumsal analizleri önceleyen bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle neoklasik iktisadın bireyci rasyonalite, denge analizi ve piyasa etkinliği gibi varsayımlarına yönelik eleştiriler etrafında şekillenmiş ve zamanla Marksist, kurumsal, post-Keynesyen, feminist, evrimsel ve ajan bazlı kompütasyonel iktisat gibi çeşitli düşünce okullarını içeren zengin bir yapı kazanmıştır (Lawson, 2006: 483-484).

Türkiye’de ise heterodoks iktisadın gelişimi ve yayılımı, yalnızca kuramsal değil; aynı zamanda siyasal, toplumsal ve tarihsel dinamiklerle de yakından ilişkilidir. Kuram, özellikle siyasal rejim değişimleri, iktisadi krizlerin sistemsel çözüm arayışlarını tetiklemesi ve üniversitelerdeki düşünsel çoğullaşmanın artmasıyla birlikte anlam kazanmıştır. Özellikle 1960 sonrası planlı kalkınma dönemi, 1980’lerin neoliberal dönüşüm süreci, 2001 ve 2018 sonrası kriz deneyimleri ile heterodoks düşünce alternatif bir paradigma olarak daha görünür hale gelmiştir.

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu Türkiye’de heterodoks düşüncenin gelişimini ve yayılmasını etkileyen temel siyasal, felsefi ve kurumsal süreçler nelerdir ve bu süreçlerde kimler, nasıl roller oynamıştır? olarak ifade edilebilir. Bu soruya yanıt ararken çalışmada farklı tarihsel dönemlerde heterodoks iktisadın hangi bağlamlarda öne çıktığı, ne tür düşünsel kırılmalarla beslendiği ve hangi aktörlerin bu sürece katkı sunduğu incelenecektir.

Bu kapsamda çalışma:

- Heterodoks iktisadın Türkiye’deki gelişim çizgisini dönemsel olarak sınıflandırmayı,
- Bu gelişimi etkileyen siyasal ve iktisadi koşulları ortaya koymayı,
- Öne çıkan akademik ve kurumsal aktörlerin katkılarını değerlendirmeyi,
- Günümüz akademik ortamındaki heterodoks yaklaşımların kurumsallaşma düzeyini irdelemeyi hedeflemektedir.

Bu açıdan çalışmanın temel motivasyonu, Türkiye’de iktisadi düşüncenin tarihsel gelişiminde çoğu zaman geri planda kalan, ancak gerek kriz dönemlerinde gerekse alternatif politika üretiminde önemli rol oynayan heterodoks düşüncenin gelişim izlerini sistematik biçimde ortaya koyma arzusudur. Bu doğrultuda heterodoks iktisadın kuramsal çerçevesi tartışılacak, Türkiye’de heterodoks iktisadın tarihsel gelişimi incelenecek ve heterodoks iktisada ilişkin genel bir değerlendirme sunulacaktır.

Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde, heterodoks iktisadın kuramsal çerçevesi ele alınacaktır. Bu doğrultuda heterodoks iktisadın ayırt edici özellikleri ve yapısal sınırları tartışılacaktır.

Heterodoks İktisadın Kuramsal Temelleri

Heterodoks iktisat, iktisadi düşünce tarihinde yalnızca bir teori ya da yaklaşım değil, aynı zamanda metodolojik, ontolojik ve epistemolojik bir alternatif arayışı olarak değerlendirilebilir. Temel özelliği, ana akım (ortodoks) iktisadın varsayımlarına, yöntemlerine ve değer yargılarına eleştirel bir mesafeden yaklaşmasıdır. Bu yönüyle heterodoks iktisat, yalnızca neoklasik iktisada karşı çıkmakla kalmamakta; aynı zamanda iktisadi düşüncenin doğasını yeniden tanımlamaya çalışmaktadır (Lawson, 2006: 483-486). Kuramsal temelleri, ontolojik ve epistemolojik yaklaşımı, yöntemsel çoğulculuk ve tarihçilik, dağılım¹ ve toplumsal sınıf ve disiplinlerarası doğa olarak gruplandırılabilir.

i) Ontolojik ve epistemolojik farklılıklar

Heterodoks iktisat ile ortodoks (ana akım) iktisat arasındaki temel ayırım, yalnızca teorik ya da politik değil; aynı zamanda ontolojik ve epistemolojik düzlemde. Bu ayırım, iktisadi gerçekliğin doğasına (ontoloji) ve bu gerçekliğe nasıl ulaşılabileceğine (epistemoloji) ilişkin farklı varsayımlara

dayanmaktadır. Ontolojik olarak heterodoks iktisat, toplumsal dünyanın karmaşık, tarihsel, bağlamsal ve açık sistemli bir yapıya sahip olduğunu savunmaktadır. Epistemolojik olarak ise bilgi üretiminin çoğulcu, eleştirel ve teorik olarak inşa edilmiş olduğunu öne sürmektedir (Lawson, 1997: 33-36).

Ortodoks iktisat, büyük ölçüde Newtoncu bilim anlayışından türeyen kapalı sistem yaklaşımıyla çalışmaktadır (Uysal ve Eren, 2017: 136). Bu anlayış, evrensel yasaların varlığına, bireylerin atomistik yapısına ve neden-sonuç ilişkilerinin istikrarına dayalıdır. Neoklasik modeller, bireyleri tam bilgiye sahip, fayda maksimizasyonu davranışı sergileyen rasyonel ajanlar olarak ele almaktadır; tercihlerin sabitliği ve sistemlerin otomatik dengeye yönelmesi bu varsayım sisteminin merkezinde yer almaktadır (Hausman, 1992: 13-28).

Buna karşılık heterodoks iktisat, toplumsal dünyanın açık sistemler şeklinde modellenmesi gerektiğini savunmaktadır. Açık sistemler, değişkenlerin sabitlenemediği, deneye kapalı ve çok sayıda nedensel ilişkinin iç içe geçtiği sistemlerdir (Lawson, 1997: 253-255). Heterodoks iktisatçılar, bireylerin iktisadi davranışlarının tarihsel, kültürel, kurumsal ve ideolojik bağlamlardan etkilendiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle iktisadi analiz, durağan değil evrimsel, bireysel değil kolektif, zamansız değil tarihsel bir perspektifle ele alınmalıdır (Hodgson, 2001: 330-346).

Hodgson'a (2004: 395-397) göre, heterodoks ontoloji 'mutlak rasyonaliteden evrimsel rasyonaliteye', 'tam bilgi varsayımından sınırlı bilgiye' ve 'istatistiksel düzenlilikten yapısal belirsizliklere' geçişi zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda bireyler, özerk karar vericiler değil; tarihsel olarak inşa edilmiş sosyal varlıklardır. Dolayısıyla homo economicus varsayımı yerine, 'kurumlar içinde öğrenen ve evrilen aktörler' yaklaşımı ön plana çıkmaktadır.

Öte yandan, ana akım iktisat, pozitivist bilgi anlayışına dayanmaktadır. Bilgi, deneysel gözlem ve mantıksal çıkarımlarla oluşturulan, değerlerden arındırılmış ve doğrulanabilir olmalıdır. Bu epistemoloji, doğa bilimlerinden ithal edilen nicel tekniklerle evrensel genellemeler üretmeyi amaçlamaktadır (Blaug, 1992: 27-32). Bu yaklaşıma göre ekonomik modellerin gerçekliği birebir yansıtması gerekmez; önemli olan modellerin öngörü gücüdür.

Heterodoks iktisat ise bu epistemolojik indirgemeciliği reddetmektedir. İktisadi olaylar, yalnızca pozitif bilimsel yöntemlerle kavranamaz çünkü iktisat, normatif boyutları, ideolojik çatışmaları ve tarihsel koşulları içeren bir sosyal bilimdir. Bu nedenle epistemolojik çoğulculuk, heterodoks iktisadın temel

ilkelerinden bir tanesidir. Dolayısıyla heterodoks iktisat, farklı yöntemsel yaklaşımların (tarihsel analiz, söylem çözümlemesi, karşılaştırmalı kurumsal analiz, nitel saha araştırmaları vs.) birbirini dışlamadan kullanılabileceğini savunmaktadır (Lawson, 2006: 492).

Ayrıca heterodoks epistemoloji, teorilerin gerçekliği yapılandığı görüşünü benimsemektedir. Bu görüşe göre, modeller yalnızca araçsal yapılar değil; belirli ideolojik, sınıfsal ya da tarihsel çerçevelerin bir yansımasıdır. Bu noktada, bilimsel tarafsızlık iddiası da sorgulanmaktadır. Özellikle feminist iktisat ve radikal politik iktisat, bilgi üretim süreçlerinin toplumsal cinsiyet, sınıf ve iktidar ilişkilerinden bağımsız olamayacağını savunmaktadır (Harding, 1991: 296-313).

Bu açıdan eleştirel gerçekçilik de öne çıkmaktadır. Heterodoks epistemolojinin dayandığı önemli felsefi akımlardan biri eleştirel gerçekçiliktir. Bhaskar (1975) tarafından geliştirilen bu yaklaşım, sosyal bilimlerde neden-sonuç ilişkilerinin yüzeysel gözlemlerle değil; derin yapısal mekanizmalar yoluyla anlaşılabilmesini öne sürmektedir. Eleştirel gerçekçilik hem ontolojik gerçekliği kabul etmekte hem de epistemolojik sınırlılıklara dikkat çekmektedir. Bu yönüyle heterodoks iktisada ontolojik açıklık ve yöntemsel esneklik sağlamaktadır.

Sonuç olarak, heterodoks iktisat epistemolojik olarak tek bir yöntem ya da teoriye indirgenemeyecek kadar karmaşık bir toplumsal alanla ilgilenmekte ve bu nedenle, toplumsal gerçekliğin derinlemesine anlaşılması için farklı disiplinlerden (sosyoloji, tarih, siyaset bilimi, antropoloji) beslenerek eleştirel çoğulculuğu ilke edinmektedir.

ii) Yöntemsel çoğulculuk ve tarihsellik

Heterodoks iktisadın temel ayırt edici özelliklerinden bir diğeri, yöntemsel çoğulculuğa ve tarihselliğe verdiği önemdir. Bu yaklaşım, iktisadi analizde tekil bir yöneme dayanmaktan ziyade, farklı epistemolojik geleneklerden ve disiplinler arası araçlardan faydalanmayı savunmaktadır. Bu bakış açısına göre, ekonomi biliminin evrensel ve zamandan bağımsız yasalarla değil, tarihsel olarak şekillenmiş toplumsal ilişkiler aracılığıyla analiz edilmesi gerektiği söylenebilir (Lawson, 2006: 497-501).

Ortodoks iktisat, büyük ölçüde formel modellemeye, matematiksel ispatlara ve pozitivist bilgi üretimine dayalı tek-tip bir yöntem anlayışı sergilemektedir. Bu yaklaşım, nedenselliği sabit parametrelerle ölçülebilir

sonuçlara indirgemekte ve genellikle deneysel veya ampirik testleri önelemektedir (Hausman, 1992: 154-183). Ancak heterodoks iktisatçılar, sosyal bilimlerin çok boyutlu ve bağlamsal doğası gereği bu yöntemin sınırlı bir kavrayış sunduğunu savunmaktadır.

Yöntemsel çoğulculuk, farklı bilimsel geleneklerin (örneğin tarihsel materyalizm, kurumsalcılık, post-Keynesyen analiz, feminist iktisat, evrimsel iktisat vb.) bir arada var olabileceğini ve birbirini tamamlayabileceğini öne sürmektedir (Caldwell, 1984). Bu yaklaşımda, özellikle karmaşık, tarihsel ve yapısal dönüşümleri anlamak için nitel araştırmalar, tarihsel karşılaştırmalı analizler, vaka çalışmaları ve söylem çözümlemeleri gibi alternatif yöntemlerin de bilimsel olarak meşru olduğu kabul edilmektedir.

Tarihsellik, heterodoks iktisadın merkezinde yer alan bir başka kuramsal ilkedir. Bu ilke, iktisadi kurumların, davranışların ve yapısal ilişkilerin belirli tarihsel bağlamlarda şekillendiği varsayımına dayanmaktadır. İktisat bilimi, doğa bilimleri gibi zamandan ve mekândan bağımsız evrensel yasalar üretmek yerine, tarihsel süreçleri açıklamaya yönelmelidir (Hodgson, 2001: 21-41).

Tarihsellik, özellikle evrimsel ve kurumsal iktisat geleneklerinde belirgin şekilde görülmektedir. Thorstein Veblen'in 'alışkanlıkların evrimi'² (cumulative causation) yaklaşımı, iktisadi davranışların kültürel, sosyal ve tarihsel birikimle şekillendiğini ortaya koymaktadır (Veblen, 1898: 377-380). Benzer şekilde, Karl Polanyi'nin (1944) *Büyük Dönüşüm (The Great Transformation)* adlı çalışmasında savunduğu gibi, piyasa ekonomileri tarihsel olarak özgül koşullarda ortaya çıkmış kurumsal yapılarıdır; bu nedenle iktisat, tarihten soyutlanarak incelenemez.

Tarihsel bağlamın göz ardı edilmesi, neoliberal politikaların evrensel reçeteler hâline getirilmesinde olduğu gibi, ciddi toplumsal sonuçlar doğurabilir. Örneğin Latin Amerika ülkelerinde Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından uygulanan yapısal uyum programları, tarihsel ve kurumsal bağlam dikkate alınmadan uygulandığında iktisadi problemlere sebep olmuştur (Stiglitz, 2003: 195-214). Bu tür örnekler, tarihsel analizle desteklenmeyen iktisadi modellerin indirgemeci doğasını gözler önüne sermektedir.

Tarihsellik aynı zamanda kurumsal iktisadın merkezinde yer alan patika bağımlılığı kavramıyla da örtüşmektedir. Kurumlar ve iktisadi alışkanlıklar, geçmiş deneyimlerin ürünü olarak şekillenmekte ve geçmişin izleri bugünkü

davranışlar üzerinde belirleyici olmaktadır (North, 1990: 73-105). Bu anlayış, iktisadi dönüşümlerin yalnızca rasyonel tercihlerin sonucu değil; tarihsel süreçlerin, güç ilişkilerinin ve kültürel dinamiklerin bir bileşkesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, heterodoks iktisat için yöntemsel çoğulculuk yalnızca teknik bir tercihi değil; aynı zamanda ontolojik ve etik bir duruşu temsil etmektedir. Aynı şekilde tarihsellik, yalnızca bir araştırma stratejisi değil; iktisat biliminin toplumsal sorumluluğunun ve tarihsel bilincinin bir gereğidir.

iii) Güç ilişkileri, dağılım ve toplumsal sınıf

Heterodoks iktisat, iktisadi süreçleri yalnızca kaynakların verimli tahsis sorununa indirgememekte; aksine, bu süreçleri üretimin toplumsal örgütlenmesi, gelir ve servet dağılımı, sınıf yapısı ve politik iktidar ilişkileri üzerinden analiz etmektedir. Bu bağlamda özellikle Marksist iktisat, sınıf mücadelesi ve artık değer el konulması gibi kavramlarla iktisadi yapının sömürü ilişkileri üzerinden okunmasını sağlamaktadır (Marx, 1867 [1976]). Latin Amerika kökenli Yapısalcı İktisat da benzer biçimde, küresel eşitsizliği merkeze alarak merkez-çevre ilişkilerini eleştirel biçimde incelemektedir (Prebisch, 1950: 1-8).

Ayrıca Post-Keynesyen iktisat, dağılım ile toplam talep arasında iki yönlü nedensellik kurarak, fiyatların mikro temelli değil, kurumsal ve makroekonomik koşullarla şekillendiğini savunmaktadır (Lavoie, 2022: 4-10). Feminist iktisat ise, üretken olmayan işgücü ve bakım emeği gibi görmezden gelinen alanları iktisat disiplinine dahil ederek, toplumsal cinsiyetin iktisadi süreçlerdeki rolünü görünür kılmaktadır (Folbre, 1994: 15-38).

iv) Heterodoks iktisadın disiplinlerarası doğası

Heterodoks yaklaşımın iktisadi olguların sadece ekonomik değişkenlerle açıklanamayacağı; kültürel, tarihsel, siyasal ve toplumsal etmenlerin bütüncül biçimde analiz edilmesi gerektiği yönündeki anlayışı, ekonomi-politik, sosyoloji, antropoloji, tarih, hukuk ve felsefe gibi alanlarla sistematik bir etkileşimi teşvik etmektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iktisat disiplini, özellikle neoklasik paradigmanın yükselişiyle birlikte diğer sosyal bilim dallarından giderek ayrılmış ve kendi içinde kapalı, biçimsel, model-tabanlı bir bilgi üretimi sürecine yönelmiştir (Fourcade, 2010: 1-30). Bu süreç, iktisadın nesnel, evrensel ve bilimsel bir disiplin olduğu yönündeki pozitivist iddiaları

pekiştirmiştir. Ancak bu tür bir yalıtılmışlık, iktisat gibi yapısal, tarihsel ve sınıfsal ilişkilerle örülü bir alanın analitik derinliğini sınırlamış, sosyal gerçekliğin indirgemeci biçimde modellenmesine yol açmıştır.

Heterodoks iktisat, bu hegemonik yalıtılmışlığa karşı bir entelektüel direniş olarak okunabilir. Disiplinlerarası yaklaşımı, yalnızca epistemolojik bir zenginlik değil, aynı zamanda normatif bir duruşu da ifade etmektedir. Bu yönüyle heterodoks yaklaşım, iktisadın toplumsal sorumluluğu ve etik yönüyle yeniden ilişki kurmasına imkân tanımaktadır (Lawson, 2006: 497-501).

Heterodoks iktisadın birçok alt dalı, farklı disiplinlerle kurduğu yapıcı etkileşimler aracılığıyla özgün kuramsal katkılar geliştirmiştir:

- **Feminist İktisat**, toplumsal cinsiyet çalışmalarından, feminist felsefeden ve sosyolojiden beslenerek emek kavramını yeniden tanımlamış, görünmeyen emek, bakım ekonomisi ve cinsiyet temelli ücret farkları gibi konuları iktisadi analizin merkezine taşımıştır (Nelson, 1996; Folbre, 1994: 15-38).
- **Kurumsal ve Yeni Kurumsal Yaklaşımlar**, iktisat ile tarih, hukuk ve siyaset bilimi arasındaki sınırları aşarak kurumların evrimi, patika bağımlılığı, işlem maliyetleri ve kolektif davranış gibi konuları açıklamada önemli katkılar sunmuştur (North, 1990; Hodgson, 2001: 137-166).
- **Evrimsel İktisat**, biyoloji ve kompleks sistemler teorisinden etkilenecek piyasa dinamiklerini durağan denge analizinden uzaklaştırmış, öğrenme, adaptasyon ve inovasyon süreçlerini merkeze alan dinamik modellere yönelmiştir (Metcalfe, 1998: 3-10).
- **Ekolojik İktisat**, çevre bilimleri, sistem ekolojisi ve etik felsefe ile kurduğu ilişkiyle, doğanın yalnızca bir üretim girdisi değil; ekonomiyle karşılıklı etkileşim içinde olan sınırlı bir sistem olduğunu vurgulamış ve sürdürülebilir kalkınma, ekosistem hizmetleri ve çevresel sınırlar üzerine bütüncül analizler geliştirmiştir (Martinez-Alier, 2002: 43-48).
- **Kompleksite İktisadı**, ekonomiyi dinamik, sürekli evrilen ve öngörülemez bir sistem olarak ele alan bir yaklaşımdır. Geleneksel iktisadın denge vurgusu yapan varsayımlarının aksine, bu yaklaşım, bireylerin ve firmaların (ajanların) basit etkileşimlerinden ortaya çıkan makroekonomik örüntüleri incelemektedir. Bu bağlamda, ajan bazlı kompütasyonel iktisat kompleksite iktisadının temel

araçlarından bir tanesidir. Kompütasyonel modeller, karar alma kuralları olan ve çevreleriyle etkileşime giren heterojen ajanların davranışlarını simüle ederek, makro düzeyde ortaya çıkan olguları (örneğin, piyasa baloncukları, finansal krizler veya inovasyon dalgaları) anlamaya çalışmaktadır. Bu modeller, analitik çözümlerin zor olduğu durumlarda, ekonominin karmaşık ve doğrusal olmayan yapısını keşfetmek için güçlü bir deneysel laboratuvar sunmaktadır (Farmer ve Foley, 2009: 685-686).

Bu örnekler, heterodoks yaklaşımın yöntemsel çoğulculuğunun yalnızca iktisat içi bir çeşitlilik olmadığını, aynı zamanda sosyal bilimler arasında kavramsal ve analitik alışverişe açık bir bilim anlayışı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de Heterodoks İktisadın Tarihi

Türkiye’de heterodoks iktisat düşüncesi, yalnızca akademik bir muhalefet biçimi değil; aynı zamanda tarihsel olarak iktisadi bağımsızlık, kalkınma ve toplumsal adalet arayışının entelektüel izdüşümü olmuştur. Bu düşünsel çizgi, zaman içinde farklı kuramsal geleneklerden, politik atmosferlerden ve kurumsal yapılardan etkilenmiş, farklı biçimlerde tezahür etmiştir. Bu bölümde bu gelişim dört ana döneme ayrılarak incelenmektedir.

Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1950): Devletçilik Ve Ulusal Kalkınma Anlayışı

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’nin iktisadi düşünsel yapısı, yeni kurulan ulus-devletin siyasi bütünlüğünü sağlama, ekonomik bağımsızlık inşa etme ve modernleşmeyi gerçekleştirme yönündeki hedefleri çerçevesinde biçimlenmiştir. Bu dönemde iktisadi politika tercihleri, klasik liberalizmin ‘laissez-faire’ ilkesinden belirgin biçimde ayrılmış ve daha çok devlet müdahalesine dayanan bir kalkınma paradigması benimsenmiştir. Bu yönüyle, erken cumhuriyet dönemi iktisadı, kuramsal olarak sistematik bir heterodoks çerçeve sunmasa da uygulamada ortodoks iktisat anlayışına alternatif bir yönelim barındırmaktadır (Boratav, 2003: 39-59).

1923 İzmir İktisat Kongresi, bu sürecin ideolojik ve politik çerçevesini çizen ilk adım olmuştur. Her ne kadar kongrede özel girişimciyi teşvik eden söylemler öne çıksa da kısa süre içinde bu liberal eğilim yerini pragmatik devlet müdahaleciliğine bırakmıştır. Özellikle 1929 Dünya Bunalımının Türkiye’ye etkileri, devletin iktisadi alanda daha aktif bir aktör haline gelmesini zorunlu kılmıştır (Pamuk, 2008: 277-280). Bu bağlamda, 1930’lu yıllarda

geliştirilen Birinci (1934) ve İkinci (1938) Sanayi Planları (uygulanamamış olsa da), devletçilik ilkesinin somutlaşmış biçimleri olarak görülebilir. Bu planlar, Sovyet planlama modelinden esinlenmiş ve ithal ikamesi, sanayi yatırımlarında kamu öncülüğü, yerli üretimin teşviki gibi unsurlar aracılığıyla ortodoks piyasa ilkelerine ciddi bir meydan okuma teşkil etmiştir (Yalman, 2009).

Söz konusu dönem hem yapısal hem de ideolojik olarak devletin ekonomideki rolünü yeniden tanımlamış; karma ekonomi modeline yönelim, ekonomik bağımsızlığın ulusal egemenliğin ayrılmaz bir parçası olduğu fikrini pekiştirmiştir. Devletçilik, burada yalnızca bir iktisat politikası olarak değil, aynı zamanda bir ulus inşa stratejisi olarak da işlev görmüştür (Boratav, 2003: 39-59).

Bununla birlikte, bu dönemde akademik alanda kurumsallaşmış bir heterodoks okuldan söz etmek güçtür. Ancak bu durum, ilgili dönemin heterodoks düşüncenin Türkiye’deki entelektüel tarihi bakımından önemsiz olduğu anlamına gelmez. Dönemin önde gelen düşünürlerinden Mustafa Şekip Tunç ve Mehmet İzzet, yalnızca iktisadi değil, aynı zamanda felsefi temelleriyle de devletçilik anlayışını savunmuş ve Batı’nın bireyci paradigmasına karşı toplulukçu bir iktisadi-toplumsal model önermiştir (Balci, 2014: 183-188). Bu düşünsel miras, ilerleyen dönemlerde Sadun Aren, Mümtaz Soysal, Korkut Boratav gibi heterodoks çizgideki akademisyenler için teorik bir zemin oluşturmuştur.

Sonuç olarak, 1923–1950 dönemi Türkiye’inde iktisadi düşünce, devlet müdahaleciliğini esas alan, kalkıncı ve pragmatik bir heterodoks yönelim taşımaktadır. Bu yönelimin ideolojik dayanakları, anti-liberal bir modernleşme projesi ile ulusal bağımsızlık arayışı arasında kurulmuştur. Bu husus, heterodoks iktisadın Türkiye bağlamında tarihsel olarak nasıl şekillendiğini anlamak açısından büyük öneme sahiptir.

1950-1980 Dönemi: Eleştirel Kalkınma İktisadı Ve Bağımlılık Teorileri

1950–1980 dönemi, Türkiye iktisat düşüncesinde eleştirel kalkınma yaklaşımlarının geliştiği ve kurumsal olarak görünürlük kazandığı bir evreyi temsil etmektedir. Bu dönem, aynı zamanda Soğuk Savaş bağlamında şekillenen küresel kalkınma tartışmalarının, Türkiye özelinde iktisadi bağımlılık ve eşitsizlik sorunsalı etrafında yeniden yorumlandığı bir dönemdir. Çok partili hayata geçişle birlikte, kalkınma meselesi yalnızca teknik bir iktisadi sorun değil, aynı zamanda ideolojik ve yapısal bir mesele olarak da ele alınmaya başlanmıştır (Pamuk, 2008: 281-285).

1960 askerî darbesi sonrasında oluşturulan 1961 Anayasası, planlamaya anayasal bir zemin kazandırarak Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasına olanak tanımış, bu gelişme Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme politikalarının sistematik bir çerçevede uygulanmasını mümkün kılmıştır (Buğra, 1995:190-206). Beş yıllık kalkınma planları, iktisadi hedeflerin belirlenmesi açısından ve kalkınma paradigmasının hangi epistemolojik ve normatif temeller üzerine inşa edileceği noktasında belirleyici olmuştur. Bu çerçevede planlar, iktisadi düşünce üretimi üniversitelerde ve akademik yayın organlarında alternatif kuramların gelişmesine imkân sağlamıştır. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, *Mülkiye Dergisi*, *Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları* gibi platformlar, bu dönemde bağımlılık kuramına, yapısal kalkınma anlayışına, Latin Amerika'daki *Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu (CEPAL)* okulunun etkilerine ve sınıfsal analizlere dayanan eleştirel perspektiflerin yoğunlaştığı önemli mecralar olmuştur.

Türkiye'de bu yaklaşımın en önemli öncülerinden biri olan Korkut Boratav, iktisadi tarih ve sınıf ilişkileri üzerine yaptığı çalışmalarla, Türkiye'de sermaye birikim süreçlerinin sınıfsal dinamiklerini çözümlemiş ve kalkınma iktisadının heterodoks potansiyelini ortaya koymuştur. Sencer Divitçioğlu, daha çok tarihselci Marksist ekonomi politik yönelimiyle, Osmanlı-Türk iktisadi yapısının tarihsel dönüşümünü analiz etmiş ve kalkınmanın tarihsel-toplumsal köklerini vurgulamıştır (Divitçioğlu, 2010: 45-75).

Bu dönemde Muammer Aksoy ve Turan Güneş gibi düşünürler, iktisadi planlamanın katılımcı bir kamusal yönetim biçimi olarak savunulmasını sağlamış; Ercan Uygur ve Erinç Yeldan ise dış ticaret rejimi, sermaye kontrolü ve kamu yatırımlarının büyüme üzerindeki rolü gibi konularda yapısalci analizlere yönelmişlerdir (Buğra, 1995: 190-241). Bağımlılık teorisi³ ise, özellikle çevre-merkez ilişkileri, uluslararası iş bölümü ve dışa bağımlılık üzerinden Türkiye'nin kalkınma sürecine ilişkin eleştirel bir perspektif sunmuştur. Bu çalışmalar, alternatif iktisadi modellerin teorik temelini oluşturmuş ve iktisadi planlamanın sınıfsal etkilerine, bölüşüm politikalarına ve çevre ekonomisine dair erken tartışmaların gelişmesine katkıda bulunmuştur (Boratav, 2003: 93-145).

Yine bu dönemde Latin Amerika kökenli yapısalci iktisat okulunun merkez-çevre analizleri de Türkiye'de tartışılmıştır. Prebisch (1950) ve Furtado (1970) gibi düşünürlerin perspektifi, Türkiye'nin yabancı sermayeye bağımlılığını ve az gelişmişlik koşullarını açıklamakta kullanılmıştır. Aynı zamanda, 1970'lerin ikinci yarısındaki enflasyonist baskılar ve ödemeler

dengesi sorunları, heterodoks iktisatçılarca 'durağanlık tuzağı' olarak tanımlanmış; bu sorunlar Marksist ve bağımlılıkçı perspektiflerle analiz edilmeye çalışılmıştır (Keyder, 1987: 165-197).

Bu süreçte iktisat politikalarının odağındaki çelişkiler, heterodoks yaklaşımlara kuramsal ilham vermiştir. Örneğin Korkut Boratav ve Erinc Yeldan gibi iktisatçılar, sermaye birikim süreçlerinin ülke içindeki sömürü boyutlarını sınıf analizleriyle gözler önüne sermiş; gelir dağılımı, büyüme ve dış borç dengesi gibi meseleleri alternatif modellerle ele almışlardır. Bu çabalar, Türkiye'de heterodoks iktisadın kurumsal ve entelektüel temellerini daha da sağlamlaştırmış; bu temeller sonraki on yıllarda hem akademik hem de siyasal direnç alanlarının oluşumunda belirleyici olmuştur.

1980-2000 Dönemi: Neoliberal Dönüşüme Karşı Akademik Direniş

1980 sonrası iktisadi düşünce ve uygulamalar, tarihsel bir kırılma noktası yaşamıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan neoliberal yeniden yapılanma süreci, Türkiye'nin iktisadi modelini köklü biçimde dönüştürmüş, devlet müdahalesinin azaltıldığı, dış açıklığın ve serbest piyasa mekanizmalarının teşvik edildiği yeni bir paradigma hayata geçirilmiştir. Bu değişim, iktisadi kurum ve politikaları, iktisadi düşüncenin üretim tarzını, egemen kuramsal yönelimleri ve akademik ilişkileri kapsamlı biçimde etkilemiştir.

i) 24 Ocak kararları ve ortodoks hegemonyanın yükselişi

24 Ocak kararları, IMF ve Dünya Bankası'nın önerileri doğrultusunda hazırlanmış ve kamu harcamalarının azaltılması, ithalatın serbestleştirilmesi, döviz kurlarının esnekleştirilmesi ve reel ücretlerin bastırılması gibi yapısal reformları içermiştir (Boratav, 2003: 160). Bu politikaların uygulanması 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte kolaylaşmış, neoliberal programlar otoriter bir siyasi yapı içinde kurumsallaştırılmıştır (Buğra, 1995: 73).

Bu süreçte ortodoks söylemler-özellikle neoklasik ve monetarist çerçeveler-teknokratik rasyonalite adına yaygınlık kazanmış; piyasa mekanizmasının her koşulda etkin olduğu ve devletin ekonomiye müdahale etmemesi yönündeki fikirler, akademide baskın hale gelmiştir. Üniversitelerde, neoliberalizmi meşrulaştıran iktisadi modeller ve metodolojiler öne çıkmış; özellikle mikro temellendirilmiş makro modeller, rasyonel beklentiler hipotezi, optimal denge arayışları gibi ortodoks modeller ders kitaplarında baskın hale gelmiştir (Coşar ve Yeğenoğlu, 2009). Bu hegemonik kuramsal yönelim, özellikle Becker tipi bireysel rasyonalite⁴ varsayımına dayanan modellerin ve Friedman'cı para teorisine⁵ dayalı politikaların meşruiyet

zemini haline gelmiştir. Neoklasik iktisatçılar, bu dönemde bilimsellik adına formel matematiksel modelleme ile donanmış, ancak tarihsel bağlamdan kopuk yaklaşımları önelemişlerdir (Fine, 2001: 3-15).

Buna karşın heterodoks iktisatçılar, bu hegemonik dalgaya karşı entelektüel bir direnç geliştirmiştir. Ankara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi gibi kurumsal merkezlerde akademisyenler, Marksist ekonomi politik, yapısalci kalkınma kuramları, bağımlılık teorileri ve Keynesyen yaklaşımlar çerçevesinde üretimlerini sürdürmüştür (Boratav, 2003: 145-171). Bu akademik gelenek, Latin Amerika bağımlılık okulunun etkileriyle Türkiye'nin dışa bağımlılık ilişkilerini eleştirel bir çerçevede ele alırken aynı zamanda yapısal enflasyon, sınıfsal bölüşüm ve dış borç dinamiklerini merkeze alan ampirik çalışmalar da üretmiştir.

Ancak bu üretim süreci, artan baskılar, ödenek kısıtları, yayın ve kadro politikaları aracılığıyla sistematik olarak sınırlandırılmıştır. 1980'ler boyunca iktisat bölümleri ideolojik kutuplaşmalara sahne olmuş; neoliberal paradigmayı benimseyen öğretim üyeleri ile eleştirel iktisatçılar arasında epistemolojik ayrımlar derinleşmiş, heterodoks yaklaşımlar sıklıkla 'ideolojik' ya da 'bilimsellikten uzak' olarak etiketlenmiştir (Boratav, 2003: 145-171). Bu dönemde kullanılmış ders kitaplarında Marksist ya da yapısalci düşüncelere yer verilmemesi, akademik sansürün pedagojik düzeye taşındığını da göstermektedir (Şenses, 2021). Bu süreçte pek çok heterodoks iktisatçı, akademik yükselmelerde ve yayın teşviklerinde dışlanmış ya da bürokratik engellere maruz kalmıştır. Bu durum heterodoks iktisadın kurumsallaşma probleminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu husus ilerleyen bölümlerde tartışılacaktır.

Tüm bu dışlayıcı ortama karşın, heterodoks iktisatçılar yeni yayın mecraları, kolektifler ve entelektüel dayanışma ağları inşa ederek düşünsel üretimlerini sürdürmüşlerdir. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, *Toplum ve Bilim* ve *Mülkiye Dergisi* gibi yayın organları, bu dönemde de eleştirel ekonomi politik üretiminin taşıyıcısı olmuştur. Bu dergiler, kapitalist kriz teorilerine, dış borçlanmaya, rant dağılımına, gelir eşitsizliğine ve sınıf analizlerine odaklanan çok sayıda yazının yayımlandığı platformlar haline gelmiştir. Özellikle Korkut Boratav, Erinç Yeldan, Ercan Uygur, Asaf Savaş Akat, Ercan Eren, Sencer Divitçioğlu, Alaattin Aktaş, Erol Taymaz gibi akademisyenler, neoliberal dönüşümün iktisadi ve sosyal maliyetlerini hem teorik hem de ampirik analizlerle gözler önüne sermiştir. Bu yazarlar, yapısal uyum politikalarının sınıfsal etkilerini incelemiş, gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkilerine dair eleştirel modeller geliştirmiştir.

Bu dönemde gelişen bir diğer eğilim ise Türkiye'ye özgü kalkınma modelleri ve tarihsel materyalist yaklaşımlar çerçevesinde Osmanlı-Türkiye ekonomik yapılarının analizidir. Keyder (1987), Türkiye'de kapitalistleşmenin özgünlüğünü çevreselleşme kavramıyla açıklarken; Boratav (1982), Cumhuriyet dönemi iktisadi gelişimini sınıf ilişkileri temelinde yeniden değerlendirmiştir. Toplumun tüm kesimlerini kapsayan kalkınma modelleri arayışının bir parçası olarak sosyal devlet uygulamaları, gelir bölüşümündeki eşitsizlikleri gidermeye yönelmiş; ancak 1980'lerde bu politika çerçevesi büyük ölçüde terk edilmiştir.

Sonuç olarak, 1980 sonrası dönemde iktisat eğitiminde gözlemlenen tek tipleşme, heterodoks düşüncenin öğrencilerle buluşmasını zorlaştırmıştır. Bununla birlikte, bazı akademisyenler alternatif müfredatlar oluşturarak, ders materyallerinde sınıf temelli analizleri, bağımlılık kuramını, feminist ekonomiyi ve çevresel politik iktisat konularını tartışmaya açmıştır. Bu çabalar çoğu zaman bireysel özveriyle yürütülmüş; sistematik desteklerden yoksun bırakılmıştır. Ancak bu sessiz direniş daha sonraki kuşakların entelektüel formasyonuna önemli katkılarda bulunmuştur (Şenses, 2021).

ii) 1990'ların sonunda hegemonik kriz ve heterodoks açılımlar

1990'ların sonuna gelindiğinde, Türkiye'de neoliberal politikaların uygulama sonuçları giderek daha belirgin ve sorunlu hale gelmiştir. Özellikle 1994 ve 1999 krizleri, serbest sermaye hareketlerinin, sıkı para politikalarının ve özelleştirme odaklı bütçe disiplininin hem makroekonomik istikrar hem de sosyal refah açısından ciddi sorunlar yarattığını ortaya koymuştur (Yeldan, 2022: 54-65).

1990'lar boyunca biriken dış borçlar, yüksek reel faiz oranları, dalgali sermaye hareketleri ve özelleştirme gelirlerine dayalı kamu finansmanı gibi yapılar sürdürülebilir olmaktan çıkmış; kamu maliyesi üzerinde ciddi baskılar oluşmuştur. Finansal piyasaların liberalleşmesiyle birlikte Türkiye ekonomisi kısa vadeli sermaye girişlerine bağımlı hale gelmiş, bu da spekülative dalgalanmalara açık bir yapı yaratmıştır (Uygur, 2001: 6-17). IMF ve Dünya Bankası rehberliğinde uygulanan yapısal uyum programları, sosyal harcamalarda kısıntı, reel ücretlerde gerileme ve sosyal devletin zayıflaması gibi sonuçlar doğurarak gelir eşitsizliğini derinleştirmiştir (Öniş ve Şenses, 2009: 204-223).

Bu gelişmeler, Türk iktisat çevrelerinde ortodoks yaklaşımın eleştirisini güçlendirmiştir. Neoliberal politikaların makroekonomik istikrarsızlık

yarattığı ve toplumsal maliyetleri göz ardı ettiği tezi, özellikle heterodoks iktisatçılar tarafından kuvvetli biçimde savunulmuştur. Erinç Yeldan bu dönemde neoliberal reçetelerin kriz üreten doğasına dikkat çekerek; sermaye hareketlerinin kontrolü, aktif kamu maliyesi, istihdam dostu büyüme stratejileri ve emeğin yeniden merkeze alınması gibi politikaların geliştirilmesini önermiştir. Yeldan’a göre, krizler hem teknik problemlerden hem de uygulanan politikaların sınıfsal niteliği ile yapısal eşitsizlikleri derinleştiren yöneliminden kaynaklanmıştır (Yeldan, 2022: 106).

1990’ların sonlarında yaşanan hegemonik kriz, aynı zamanda iktisat disiplininin içsel metodolojik ve kuramsal sorgulamalarını da beraberinde getirmiştir. Rasyonel beklentiler, otomatik denge mekanizmaları ve mikro temellendirilmiş modellerin pratiği açıklamada yetersiz kaldığı kriz süreçlerinde daha da görünür hâle gelmiştir. Bu bağlamda heterodoks düşünce hem kuramsal hem de ampirik düzeyde daha kuvvetli bir entelektüel üretim ve direniş kapasitesi göstermiştir.

Sonuç olarak, 1980–2000 dönemi, Türkiye’de heterodoks iktisadın güçlü entelektüel üretim ve direniş kapasitesi gösterdiği dönemlerden biridir. Akademik yapılar, yayın politikaları ve kadro sistemleri ortodoks eğilimleri desteklese de alternatif düşünce akımları, bağımsız yayınlar, konferanslar ve eleştirel ağlar aracılığıyla varlığını sürdürmüş, kuramsal ve kurumsal belleği sonraki kuşaklara aktarmıştır. Bu birikim, 2001 krizi sonrası dönemde hem akademik hem de toplumsal düzeyde yeniden gündeme taşınacak olan heterodoks iktisadi yaklaşımın dayanak noktası olmuştur (Boratav, 2003: 201-223).

iii) 2000’den bugüne: Türkiye’de heterodoks iktisatta evrilmeler
2000’li yıllardan itibaren iktisat disiplininde evrensel tartışmaların etkisiyle Türkiye’de heterodoks iktisat eğilimleri canlanmıştır. Özellikle 2008 küresel finans krizi sonrası ortodoks teorilerin eleştirilmesi, heterodoks görüşlere akademik ilginin artmasına yol açmıştır. Yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayılarına bakıldığında, 2000’lerden itibaren heterodoks perspektifli çalışmaların sayısının arttığı görülmektedir (Kocadağ ve Akyol, 2021). Bu tezlerde çoğunlukla krize alternatif çözümler, gelir bölüşümü sorunları ve kurumsal analizler öne çıkmaktadır.

2001 Bankacılık Krizi, Türkiye’de heterodoks iktisadın gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kriz, 1990’lı yıllar boyunca uygulanan ortodoks istikrar programlarının sürdürülemezliğini ve finansal serbestleşmenin

yarattığı kırılğanlıkları dramatik biçimde ortaya koymuştur. Bu dönemde IMF destekli Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında uygulanan yapısal reformlar kısa vadede makroekonomik istikrar sağlasa da kriz sonrası dönemde bu reformların sosyal maliyetleri –özelleştirmeler, kamu istihdamının daraltılması ve ücret baskısı– geniş toplum kesimlerinde tartışma konusu olmuştur (Boratav, 2003: 201-223).

Günümüzde, Türkiye’de heterodoks iktisat tartışmalarına kurumsal bazda destek veren organizasyonlar bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye Ekonomi Kurumu (TEK) iktisatçılar arasında heterodoks görüşlerin tartışıldığı önemli bir organizasyondur. Öte yandan, Türkiye’de düzenlenen bilimsel etkinlikler arasında heterodoks iktisat temalı oturumlara rastlanmaktadır. Örneğin, Marmara Üniversitesi’nin katılımcılarından olduğu 10. Uluslararası Siyasal İktisat Konferansı (ICOPEC 2018) ‘Büyük Durgunluktan 10 Yıl Sonra: Ortodoks ve Heterodoks İktisat’ başlığını taşıyarak heterodoks iktisat kavramını ana tema olarak işlemiştir.

Bu dönemde Türkiye’de iktisat politikaları konusunda heterodoks yaklaşımlar genellikle enflasyon, büyüme, dağılım ve bölüşüm ekseninde tartışılmıştır. Heterodoks görüşe göre, enflasyonla mücadele ücret kısıntısı yerine kârların azaltılması ve vergilendirme ile desteklenebilir; böylece bölüşüm emek lehine iyileştirilirken, toplum genelindeki gelir dağılımı da daha dengeli hale getirilir ve talep canlı tutulur.

Yine bu dönemde, alternatif makro politikalar olarak gelir eşitsizliğini azaltan vergi reformları, yatırımı artıran kamu harcamaları ve dövize bağımlılığı azaltan stratejiler öne çıkmaktadır. Mikro düzeyde ise işgücü piyasasını düzenleme, güçlü sendikalaşma ve kamu hizmetlerine öncelik verilmesi gibi stratejiler heterodoks çevrelerce savunulmaktadır. Ancak uygulamada, enflasyonun yüksek olduğu koşullarda düşük faiz uygulamasının ‘heterodoks politika’ olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği tartışılmaktadır (Uygur, 2022).

Öte yandan, küresel heterodoks teori ve politikalar Türkiye’deki tartışmaları da etkilemektedir. Uluslararası konferanslarda Türkiye örnekleri tartışılmakta, yabancı literatür tercüme ve uyarlama çabalarına yol açmaktadır. Örneğin uluslararası heterodoks iktisatçılar Türkiye ekonomisine dair analizler yayınlamakta, seçilmiş politikalara heterodoks eleştiriler getirmektedir. Bu bağlamda hem akademik hem de popüler düzeyde heterodoks iktisadın dünya gündemindeki başlıkları (davranışsal iktisat, çevreci iktisat, eşitlik

odaklı politikalar vb.) Türkiye’de de daha sık tartışılmaktadır. Sonuç olarak, küresel heterodoks hareketlilik Türkiye’de tartışma zemini yaratarak farklı iktisadi politikaların değerlendirilmesine katkıda bulunmaktadır (Kocadağ ve Akyol, 2021).

Analitik Değerlendirme: Kurumsallaşma, Krizler, Fikirlerin Yayılımı Ve Yapısal Sınırlar

Türkiye bağlamında heterodoks iktisadın analitik değerlendirme süreci, akademik üretim, siyasal iklim, iktisadi kriz dinamikleri ve fikirlerin yayılım biçimleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu doğrultuda, dört düzeyli bir analitik çerçeve benimsenmiştir: (i) kurumsallaşma ve akademik alan, (ii) krizler ve paradigma dönüşümleri, (iii) fikirlerin kamusal, siyasal alanda yayılımı ve (iv) yapısal sorunlar ve olası açılımlar.

Kurumsallaşma Sorunsalı: Alternatif Bilginin Akademik Alandaki Sıkışmışlığı
Heterodoks iktisat, kuramsal zenginliğine, tarihsel derinliğine ve toplumsal meselelerle kurduğu güçlü ilişkiye rağmen, akademik düzlemde belirli ölçütler çerçevesinde kurumsallaşmakta ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum yalnızca entelektüel bir farklılık ya da paradigmatik çeşitlilik meselesi olmaktan öte, iktisat disiplininin yapısal hegemonik düzeni ile ilgilidir. Kurumsallaşma sorunu, hem eğitim-öğretim programlarında yer bulmakta zorlanma, hem de bilimsel yayınlar, fonlama mekanizmaları ve akademik yükselme kriterleri açısından dışlayıcı pratiklere maruz kalma biçiminde tezahür etmektedir (Dobusch ve Kapeller, 2012: 1035-1050).

Bourdieu’nün (2004) bilimsel alan teorisi, bu dışlayıcı mekanizmaları açıklamada işlevseldir. İktisat disiplini, içsel bir alan mücadelesi ile biçimlenmekte; bu mücadelede hegemonik konumda olan aktörler (büyük üniversiteler, önde gelen dergiler, Nobel ödül mekanizması gibi) belirli paradigmaları meşrulaştırarak bilgi üretiminde tekel oluşturabilmektedir. Heterodoks iktisat ise bu hegemonik yapının dışında kalan bir azınlık epistemolojisi olarak konumlanmakta ve bu nedenle hem akademik hem de kurumsal alanda marjinalleştirilmektedir.

Özellikle 1980’lerden itibaren küresel ölçekte üniversitelerin neoliberal dönüşümü ve piyasa mantığının yükseköğretim alanında hâkimiyet kurması, iktisat eğitiminde de dar bir kuramsal çerçevenin normatif hale gelmesine yol açmıştır (Mirowski ve Plehwe, 2009: 6-34). Türkiye’de de bu durum, 1980 sonrasında daha görünür hale gelmiştir. Yükseköğretimde neoliberal yeniden yapılanma süreciyle birlikte, iktisat bölümleri piyasa dostu bilgi

üretimini teşvik eden yapılar haline gelmiş, alternatif kuramlar ise geçmişe ait, ideolojik ya da bilim dışı olarak etiketlenmiştir. Dolayısıyla, heterodoks iktisadın kurumsallaşması, yani belirli kuramsal geleneklerin süreklilik arz eden akademik kurumlar, yayın organları, ders programları ve araştırma merkezleri aracılığıyla kurumsal forma kavuşması, Türkiye’de sınırlı bir başarı göstermiştir (Boratav, 2003: 145-201).

Bu başarısızlığın temel nedenlerinden bir tanesi, Türkiye’deki yükseköğretim sisteminin merkezîyetçi, hiyerarşik ve piyasa mantığına dayalı biçimde yeniden yapılandırılmasıdır (Tansel, 2018). Örneğin, heterodoks iktisat, iktisat bölümlerinde müfredat düzeyinde yer bulamamaktadır. Gerek lisans gerekse lisansüstü düzeyde, iktisat eğitimi ağırlıklı olarak matematiksel modelleme ve ortodoks teoriler çerçevesinde yapılandırılmaktadır. Buna rağmen, son yıllarda özellikle Avrupa’da yürütülen *Post-Crash Economics* ve *Rethinking Economics* gibi öğrenci hareketleri, iktisat eğitiminin tarihsel, yöntemsel ve disiplinlerarası biçimde yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmaktadır.

Ne var ki kurumsallaşma sorunu bilimsel üretimin değerlendirilme ve yaygınlaştırılma biçimlerinde de derinlemesine gözlemlenmektedir. Etki faktörü yüksek akademik dergilerin büyük çoğunluğu ortodoks iktisat paradigmasına bağlı kalmakta; heterodoks yaklaşımlar ya hiç kabul edilmemekte ya da sınırlı sayıda özel sayılar aracılığıyla marjinal alanlara hapsedilmektedir (Kapeller, 2010: 1392).

Ayrıca bilimsel değerlendirme sistemlerinde yayın sayısı, indeksli dergilerde yer alma ve atıf sayısı gibi nicel ölçütlerin baskınlığı, heterodoks akademisyenleri dezavantajlı konuma getirmektedir. Zira bu alanlarda çalışan akademisyenlerin yayın yapabileceği nitelikli heterodoks dergilerin sayısı sınırlı olup, çoğunluğu düşük etki faktörüne sahiptir. Böylece heterodoks iktisatçılar akademik yükselme süreçlerinde sistematik biçimde dışlanmaktadır. Örneğin TÜBİTAK’ın proje kabul mekanizmaları, Yüksek Öğretim Kurumu’nun (YÖK) doçentlik kriterleri ve üniversitelerin akademik teşvik sistemleri, sıklıkla yalnızca formel modelleme yapan, ampirik veriye dayalı, genellikle ortodoks dergilerde yayımlanmış çalışmaları ödüllendirmektedir (Bilir, 2019: 268-273).

Sonuç olarak, heterodoks iktisat, teorik derinliği ve toplumsal meselelerle kurduğu güçlü bağlara rağmen, iktisat disiplini içindeki yapısal hegemonya nedeniyle hem Türkiye’de hem de küresel ölçekte kurumsallaşma konusunda ciddi engellerle karşı karşıyadır. Bu engeller, entelektüel

farklılıklardan, neoliberal dönüşümden, yayıncılık alanındaki ortodoks tekelden, akademik değerlendirme ölçütlerinin dar yapısından ve eğitim programlarının ideolojik tekdüzeliğinden kaynaklanmaktadır.

Ekonomik Krizler ve Paradigma Gerilimi

Thomas Kuhn'un paradigma teorisine göre⁶, bilimsel devrimler ancak mevcut paradigmanın çözümleyemediği krizlerin birikmesiyle mümkündür (Kuhn, 1962: 66-77). Bu çerçevede Türkiye'de yaşanan iktisadi krizler –özellikle 1994, 2001 ve 2018 sonrası– ortodoks iktisadın açıklayıcılığının sorgulandığı dönemler olmuştur. Benzer şekilde 1929 ekonomik buhranı ve 2008 küresel finans krizi de genel geçer iktisadi teorilerin sorgulanmasına sebep olmuştur. Nitekim 1929 Büyük Buhranı, klasik iktisadın temel varsayımlarını sarsmış ve Keynesyen devrim için teorik bir meşruiyet üretmiştir.

Benzer biçimde, 2008 Küresel Finans Krizi de neoliberal paradigmanın varsayımlarını sorgulatmış ve eleştirel iktisat için yeni fırsat pencereleri açmıştır. Kriz sonrası dönemde Hyman Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezi (Minsky, 1986), Joseph Stiglitz'in asimetrik bilgi modeli (Stiglitz, 2010) ve Mariana Mazzucato'nun devletin yenilikçi rolünü vurgulayan politik iktisat yaklaşımları (Mazzucato, 2013) yeniden gündeme gelmiştir.

Ancak bu krizlerin, heterodoks iktisadı alana hâkim hale getirecek düzeyde bir paradigma değişimini tetiklemediği gözlemlenmektedir. 1994 ve 2001 krizleri sonrasında IMF'nin önderliğinde uygulanan yapısal uyum politikaları, neoliberal reçetelerin sürdürüldüğünü göstermiştir (Alper ve Öniş, 2002: 14-21). 2018 krizi ise farklı bir boyut kazanmış; bu kez siyasal yönetimin kendisi heterodoks söylemi kullanarak faize karşı pozisyon almış, ancak bu söylemi, bilimsel anlamda heterodoks yaklaşımla örtüşmeyen bir politika seti izlemiştir (Karaca ve Altun, 2022: 175). Bu bağlamda, krizlerin yarattığı teorik boşluklar, heterodoks yaklaşım için fırsat penceresi sunmasına rağmen, bu fırsatlar kurumsal ve siyasal nedenlerle tam anlamıyla değerlendirilememiştir.

Krizlerin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda siyasal anlamda da hegemonik yeniden yapılanmalara sahne olması, alternatif iktisat yaklaşımları için önem arz etmektedir. Thomas Kuhn'un ifadesiyle kriz anları 'anomalî' üretmiş ve ortodoks yaklaşımların eksikliklerini görünür kılmıştır; ancak statükoyu yeniden üreten siyasal reflekslerle bu anomalilerin topluma kalıcı alternatifler sunması engellenmiştir (Kuhn, 1962: 52-66). Türkiye'de de 2001 sonrası IMF yönelimli politikalar ve 2018 sonrası siyasi otoritenin

heterodoksi söylemini araçsallaştırması, gerçek anlamda bilimsel bir paradigma değişimini engellemiştir. Bu durum, iktisadi krizlerin tek başına yapısal dönüşüm yaratmak için yeterli olmadığını göstermektedir.

Fikirlerin Yayılımı: Kamusal Entelektüellikten Siyasal Stratejiye

Bilginin yalnızca üretilmesi değil, aynı zamanda nasıl dolaşıma girdiği ve kimler tarafından benimsendiği de iktisadi paradigmaların egemenliğini belirleyen faktörler arasındadır. Bu bağlamda iktisatçılar, kamusal entelektüeller olarak toplumsal süreçlere müdahil olmaktadır. Türkiye’de heterodoks iktisatçılar Antonio Gramsci’nin ‘organik entelektüel’⁷ (Gramsci, 1971: 1-5) kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Örneğin, 1990’lardan itibaren birçok heterodoks iktisatçı medya programlarında, sendikal yayınlarda ve sivil toplum etkinliklerinde daha aktif rol alarak alternatif fikirleri topluma taşımaya çalışmıştır (Boratav, 2003: 171-201).

Ancak 1980 sonrası medya yapısı ve akademik daralma, bu kamusal entelektüellik biçimlerini zayıflatmış; iktisat tartışmaları genellikle teknik dille sınırlı kalmıştır. Bu noktada dijital medya, yeni imkânlar sunmaktadır. Podcastler, bloglar, açık erişimli dergiler ve sosyal medya platformları, akademik bilgiyi kamusal tartışma zeminine taşıyabilen araçlar haline gelmektedir. Dolayısıyla bu durum heterodoks görüşler için bir fırsat olarak öne çıkmaktadır.

Yapısal Sınırlar ve Olası Açılımlar

Heterodoks iktisadın karşılaştığı temel yapısal sınırlamalardan biri, akademik bilgi üretiminin küresel yapısal eşitsizlikler içerisinde gerçekleşmesidir. ‘Epistemik sömürgecilik’ olarak adlandırılan bu durum, küresel Güney’in akademik üretiminin sıklıkla Batı merkezli kuram ve metodolojilere tâbi kılınmasını ifade etmektedir (Santos, 2014). Bu bağlamda, Türkiye’de yerel sorunlara duyarlı, tarihsel ve eleştirel yaklaşımların geliştirilmesi süreci hem metodolojik hem de kurumsal engellerle karşılaşmaktadır.

Buna rağmen, alternatif bilgi üretimi için yapısal açılımlar mevcuttur. İlk olarak, dijitalleşme akademik yayıncılıkta tekelleşmeye karşı güçlü bir direnç alanı sunmaktadır. Açık erişimli dergiler, açık veri platformları ve bağımsız yayın inisiyatifleri, bilgi üretimini daha katılımcı hale getirebilir (Suber, 2012:29-35). İkinci olarak, öğrenci hareketlerinin ve genç akademisyen ağlarının yükselişi, kurumsal reform taleplerini daha güçlü şekilde gündeme getirebilir.

Son olarak, heterodoks iktisadın parçalanmış yapısını aşarak kolektif bir vizyon oluşturmaya, kurumsal dönüşüm açısından elzemdir. Disiplinlerarası iş birlikleri, eleştirel sosyal teoriyle bütünleşme ve toplumsal hareketlerle doğrudan ilişki kurma, bu vizyonun temel araçları olabilir.

Sonuç olarak heterodoks iktisat, kriz anlarında söylemsel meşruiyet kazanabilse de kalıcı bir paradigma değişimi yaratmak için gerekli olan kurumsal altyapıya, akademik özerkliğe ve siyasal temsil mekanizmalarına hâlâ tam anlamıyla sahip değildir. Yine de genç kuşak akademisyenlerin artan ilgisi, dijital platformlardaki alternatif yayıncılık girişimleri ve toplumsal hareketlerle kurulan bağlar, uzun vadede heterodoks iktisadın kamusal meşruiyetini artırabilecek açılımlar sunmaktadır.

Sonuç

Bu makale, Türkiye’de heterodoks iktisadi düşüncenin gelişimini tarihsel, kuramsal ve yapısal bağlam içinde inceleyerek, alternatif düşünce biçimlerinin ortaya çıkış ve dönüşüm süreçlerine dair bütüncül bir değerlendirme sunmaktadır. Analiz, entelektüel tarih perspektifinin, iktisadi krizlerin, devlet-siyaset ilişkilerinin ve akademik alanın yapısal dönüşümünün heterodoks paradigmlar üzerindeki etkisini dikkate alan çok katmanlı bir çerçeveyi incelemektedir. Bulgular, Türkiye’de heterodoks iktisadi düşüncenin sürekli olarak bastırılan ama aynı zamanda direniş kapasitesine sahip bir bilgi rejimi olarak varlık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bilginin Marjinalliği ve Direnç Potansiyeli

Türkiye’de heterodoks iktisat, çoğu zaman marjinal bilgi olarak değerlendirilmiş ve ana akım iktisadın kurumsal tahakkümü altında şekillenmiştir. Bu durum hem yöntemsel farklılıklardan hem de bilgi üretim alanının politik-ekonomik bağlamlar içerisinde şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, heterodoks düşüncenin süreklilik arz etmesini sağlayan bazı direnç noktaları da mevcuttur. Özellikle 1960’lı ve 1970’li yıllarda gelişen yapısalcı ve Marksist yaklaşımlar; 1990’lar sonrası feminist, çevreci ve post-Keynesyen eleştiriler ile birleşerek, kuramsal çeşitliliği ve epistemolojik zenginliği artırmıştır. Bu çoğulluk, Türkiye’deki heterodoks geleneğin yalnızca belli bir ideolojik ya da teorik eksene sıkışmadığını, aksine çok boyutlu eleştirel düşünceleri bir araya getiren paradigma ötesi bir alan olarak işlediğini göstermektedir.

Kurumsallaşma Sorunu

Çalışmanın temel bulgularından biri, Türkiye’deki heterodoks iktisadın kurumsallaşma kapasitesinin oldukça sınırlı kaldığı yönündedir. Bu sınırlılık,

yükseköğretim politikalarının merkezîyetçiliği, piyasa temelli performans rejimlerinin epistemolojik çeşitliliği boğması ve neoliberal rasyonalitenin üniversite bünyesinde hegemonik hale gelmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda kurumsallaşma yalnızca fiziksel mekân ya da kadro tahsisi meselesi değildir. Kurumsallaşmanın sağlanması bilimsel özerklik, düşünsel çeşitlilik ve demokratik tartışma kültürünün gelişmesiyle mümkündür.

Yine de son yıllarda, bazı üniversitelerde açılan alternatif iktisat dersleri, bağımsız araştırma grupları ve sosyal medyada görünürlük kazanan eleştirel akademik platformlar, sınırlı da olsa kurumsallaşma yönünde umut verici adımların atıldığını göstermektedir. Ancak bu gelişmelerin kalıcı bir etki yaratabilmesi için daha yapısal ve kapsayıcı bir dönüşüm sürecine ihtiyaç vardır.

Krizler ve Paradigma Açmazı

Makale kapsamında yapılan analizler, iktisadi krizlerin –özellikle 1994, 2001 ve 2018 sonrası– heterodoks düşüncenin görünürlüğünü artırdığını ancak bu görünürlüğün kalıcı bir paradigma dönüşümüne evrilmediğini göstermektedir. Kriz anları, Thomas Kuhn’un ifadesiyle ‘anomaliler’ üretmiş ve ortodoks yaklaşımların yetersizliklerini görünür kılmıştır, fakat aynı zamanda bu krizler, statükoyu yeniden üretensiyasal reflekslerle bastırılmıştır (Kuhn, 1962: 52-66). Özellikle 2001 sonrası IMF yönelimli politikalar ve 2018 sonrası siyasi otoritenin ‘heterodoks’ söylemini araçsallaştırması, gerçek anlamda bilimsel paradigma değişimlerini engellemiştir.

Bu durum, iktisadi krizlerin tek başına yapısal dönüşüm yaratmak için yeterli olmadığını; alternatif fikirlerin kurumsal, siyasal ve entelektüel taşıyıcılarının varlığının zorunlu olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle, paradigma değişimi yalnızca bilgi üretimiyle değil, bu bilginin örgütsel, siyasal ve toplumsal düzeylerde kök salmasıyla mümkündür.

Kamusal Alan ve Entelektüel Stratejiler

Heterodoks iktisadın kamusal alandaki görünürlüğü, özellikle son on yılda artan sosyal medya kullanımı, akademisyenlerin dijital platformlardaki etkinliği ve sivil toplum kuruluşlarıyla kurulan ilişkiler sayesinde artmıştır. Ancak bu görünürlük, sıklıkla popülist söylemlerle iç içe geçmekte ve kamusal tartışmaların yüzeyselliği içinde erimektedir. Bu bağlamda heterodoks iktisatçıların ‘organik entelektüel’ işlevlerini yalnızca eleştiri üretmekle sınırlı tutmamaları, aynı zamanda toplumsal tahayyülleri dönüştüren yaratıcı stratejilerle birleştirmeleri gerekmektedir.

Bu bağlamda üniversite dışı bilgi üretim mecralarının artırılması, kolektif bilgi platformlarının kurulması ve siyasal hareketlerle düşünsel birlikteliklerin inşa edilmesi alternatif iktisadi düşüncenin toplumsal meşruiyetini artırma potansiyeline sahiptir.

Alternatifin Olanakları

Türkiye’de heterodoks iktisadi düşüncenin tarihsel serüveni, entelektüel bir arayış ve hâkim paradigmalara karşı verilen uzun soluklu bir mücadele süreci olarak okunmalıdır. Bu bağlamda ‘alternatifin olanakları’ meselesi hem kuramsal hem de pratik düzeyde yeniden düşünülmesi gereken çok katmanlı bir sorunsalı işaret eder. Alternatifin inşası, mevcut yapının eleştirisiyle ve onu aşacak yeni epistemolojik, kurumsal ve politik ufukların önerilmesiyle mümkün olabilir. Epistemolojik tekçiliğe karşı yöntemsel çoğulluk ve disiplinlerarası açıklığı benimseyen bir bilgi rejiminin inşası, alternatif iktisadi düşüncenin uygulanabilirliğini artıracaktır.

Bilimsel devrimler yalnızca teorik doğruluktan değil, paradigmalara dair inançlarda yaşanan kırılmalardan doğmaktadır. Heterodoks düşünce için bu kırılmayı besleyecek olan, bilgi üretimi ve bu bilginin üretildiği ortamların dönüştürülmesidir.

Alternatifin inşasında bir diğer önemli boyut, üniversitelerdeki iktisat eğitime dair yapısal reform önerileridir. Bugün birçok üniversitede lisans düzeyindeki iktisat müfredatı, büyük ölçüde ortodoks paradigmaya sadık kalmakta, farklı teorik yaklaşımlara ya hiç yer vermemekte ya da bu yaklaşımları yalnızca tarihsel veya ikincil bir nitelikte sunmaktadır. Hâlbuki iktisat eğitimi, öğrencilerin farklı düşünsel gelenekleri tanımalarını sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. *Pluralist Economics Network (PEN)*, *Institute for New Economic Thinking (INET)* ve *Rethinking Economics* gibi uluslararası girişimlerin önerdiği yöntemsel çoğulluk ilkeleri, Türkiye’deki iktisat eğitimi için de yeniden düşünülmelidir.

Kurumsal düzeyde ise, alternatifin olanakları çoğu zaman görünmez emek biçiminde sürdürülmektedir. Heterodoks akademisyenler, çoğunlukla sınırlı kaynaklarla ve kurumsal desteğin yetersizliğiyle çalışmalarını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Bu bağlamda, heterodoks düşüncenin sürdürülebilirliğini sağlamak adına dayanışma ağlarının oluşturulması, bağımsız araştırma merkezlerinin desteklenmesi ve kolektif bilgi üretim platformlarının kurulması büyük önem taşımaktadır. Tablo 1, alternatif pedagojik ve kurumsal yaklaşımları kısaca özetlemektedir.

Tablo1. Uluslararası Heterodoks İktisat Girişimleri ve Türkiye için Olası Uyarlamalar

Ülke	Girişim/ Kurum	Türü	Ana Amaç	Türkiye için Olası Uyarlama
Birleşik Krallık	<i>Rethinking Economics</i>	Öğrenci Ağı / Eğitim Reformu	Müfredat çoğulculuğu ve iktisatta paradigma eleştirisi	Üniversitelerde öğrenci odaklı 'İktisadi Yeniden Düşün' kulüpleri
Fransa	<i>Post-Autistic Economics Network</i>	Öğrenci İnisiyatifi	Neoklasik tekeli eleştiren kolektif bildiri	Ortak bildirilerle öğrenci ve akademisyenlerin sesini duyurması
Almanya	<i>Netzwerk Plurale Ökonomik</i>	Akademik ve Öğrenci Ağı	Yöntemsel ve kuramsal çoğulculuğun teşviki	Heterodoks bölümler arası dayanışma ve çoğulcu ders önerileri
ABD	<i>UMass Amherst Economics Department</i>	Akademik Program	Marksist, feminist, yapısalcı geleneklerin sentezi	Belirli üniversitelerde alternatif programların kurulması
Hollanda	<i>Curriculum Reform Initiatives</i>	Müfredat Reformu	Alternatif ders kitapları, metodolojik reformlar	Ders kitabı çevirileri ve çoğulcu ders tasarımı projeleri
Hindistan	<i>JNU – Centre for Economic Studies and Planning</i>	Akademik Merkez	Kalkınma odaklı, sınıf-temelli iktisat eğitimi	Sosyo-politik temelli iktisat bölümlerinin teşvik edilmesi
Brezilya	<i>Universidade Federal do Rio de Janeiro (UFRJ)</i>	Akademik Kurum	Kurumsal İktisat, yapısalcılık, kalkınma odaklı eğitim	Üniversitelerde Latin Amerika tipi programlar
Arjantin	<i>FLACSO ve UNGS</i>	Akademik araştırma merkezi	Bağımlılık kuramı, tarihsel yapısalcılık	Türkiye merkezli bölgesel araştırma enstitülerinin oluşturulması

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1, dünya genelinde heterodoks iktisadın kurumsallaşmasına yönelik girişimleri pedagojik, örgütsel ve akademik düzeyde kategorize

ederek Türkiye bağlamında olası uyarlamalarıyla birlikte sunmaktadır. Birleşik Krallık'taki *Rethinking Economics* hareketinden Hindistan'daki Jawaharlal Nehru Üniversitesi'ne (JNU), Brezilya'daki kalkınmacı iktisat programlarından Almanya'daki çoğulcu iktisat ağlarına dek çok sayıda örnek, yöntemsel ve paradigmatik çeşitliliğin nasıl kurumsallaştığını göstermektedir. Türkiye için önerilen uyarlamalar ise öğrenci inisiyatiflerinin teşvik edilmesinden çoğulcu ders tasarımlarına, alternatif iktisat programlarının kurulmasından bölgesel araştırma merkezlerinin oluşturulmasına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamakta ve heterodoks düşüncenin yerleşik yapılar içinde sürdürülebilirliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda tablo, Türkiye'de alternatifi olanaklarını stratejik biçimde tartışmaya açmaktadır.

İktisat biliminin yalnızca teknik bir alan olmadığını, aksine normatif varsayımlar ve ideolojik tercihler içerdiğini kabul etmek; alternatifi toplumsal ve siyasal zeminini anlamak açısından elzemdir. Neoliberalizmin hegemonik ideolojisi, yalnızca piyasa ilişkilerini değil, bireysel özne biçimlerini ve toplumsal tahayyülleri de şekillendirmektedir. Bu nedenle heterodoks iktisadın alternatif olma iddiası, yalnızca akademik bir arayışla sınırlı kalmamalı; aynı zamanda siyasal programlarla, toplumsal hareketlerle ve kamusal entelektüel pratiklerle birleşmelidir.

Son kertede, heterodoks iktisat için alternatif, giderek büyüyen eşitsizlikler, ekolojik krizler ve yapısal istikrarsızlıklar karşısında bir zorunluluk halini almıştır. Kapitalizmin tarihsel evriminde yaşanan krizler, mevcut paradigma içerisinde çözülemeyen sorunların biriktiğini ve yeni düşünsel çerçevelere duyulan ihtiyacın arttığını göstermektedir. Heterodoks iktisat, bu bağlamda daha adil, demokratik ve sürdürülebilir bir iktisadi yaşamın nasıl mümkün olabileceğine dair bir tahayyül üretme alanıdır.

Bu tahayyülün somutlaşması, uzun vadeli bir entelektüel mücadeleyi, örgütlenmeyi ve pedagojik dönüşümü gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla alternatifi olanakları kararlılık, strateji ve kolektif irade meselesidir. Heterodoks iktisatçılar açısından bu süreç bilimsel, tarihsel ve etik bir sorumluluğu beraberinde taşımaktadır.

Sonnotlar

1- Bu çalışmada dağılım (distribution) kavramı, gelir ve servetin toplum içindeki istatistiksel yayılımını (gelir dağılımı, servet dağılımı) ifade ederken; bölüşüm (allocation) kavramı, üretilen gelirin üretim faktörleri arasında nasıl paylaştırıldığını (ücret-kâr bölüşümü) belirtmek için kullanılmıştır.

2- Thorstein Veblen'in "alışkanlıkların evrimi" yaklaşımı (cumulative causation), bireylerin iktisadi davranışlarının, yalnızca rasyonel tercihlere değil, toplumsal olarak şekillenen alışkanlık ve kurumlara dayandığını savunmaktadır.

3- Bağımlılık Teorisi (Dependency Theory), iktisatta özellikle 1950'ler–1970'ler arasında gelişen ve esas olarak Latin Amerika'daki yapısalci iktisatçılar ile Marksist iktisatçılar tarafından şekillendirilen bir yaklaşımdır.

Temel olarak, az gelişmiş ülkelerin (periferi) ekonomik yapılarının, gelişmiş ülkelerle (merkez) kurdukları eşitsiz ilişkiler yüzünden geri kalmış olduğunu savunur.

4- Becker tipi rasyonalite, insan davranışlarını iktisadi akılcılıkla açıklar: insanlar her durumda faydasını maksimize etmeye çalışan rasyonel ajanlardır.

5- Friedman'cı parasalcılık, enflasyonun temel nedeninin para arzındaki aşırı artış olduğunu savunmakta ve ekonomik istikrar için merkez bankasının para arzını kontrollü ve öngörülebilir bir şekilde artırması gerektiğini öne sürmektedir.

6- Kuhn'un paradigma teorisi, bilimsel ilerlemenin doğrusal değil, paradigma değişimleriyle gerçekleştiğini savunmaktadır; bilim insanları uzun süre bir paradigma içinde çalışmaktadır, ancak biriken anomaliler sonunda bilimsel devrimlere yol açmakta ve bu süreçte eski paradigma yerini yeni bir düşünce sistemine bırakmaktadır.

7- Gramsci'nin organik entelektüel kavramı, belirli bir toplumsal sınıfın çıkarlarını temsil eden ve onunla organik bağ içinde olan entelektüelleri ifade etmektedir; bu kişiler yalnızca düşünsel üretim yapmaz, aynı zamanda sınıf bilincinin oluşmasına ve hegemonya mücadelesine aktif olarak katkı sağlar.

Kaynakça

Alper CE ve Öniş Z (2002). *Emerging Market Crises and the IMF: Rethinking the Role of the IMF in the Light Of Turkey's 2000–2001 Financial Crisis*. Bogazici University ISS/EEC Working Paper No. 02-03.

Balcı M E (2014). Sistem ve/veya Eleştirisi: Mehmet İzzet'in Sosyoloji Anlayışı. *Sosyoloji Dergisi*, 3(28), 171-194.

Bhaskar R (1975). *A Realist Theory of Science*. East Sussex: Harvester Press.

Bilir H (2019). Sosyolojik Bir Kategori Olarak Heterodoks İktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 263–276.

Blaug M (1992). *The Methodology of Economics: or How Economists Explain*. Cambridge: Cambridge University Press.

Boratav K (1982). *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*. Ankara: Savaş Yayınları.

Boratav K (2003). *Türkiye İktisat Tarihi 1908–2002*. Ankara: İmge Kitabevi.

Yolusever A (2025). Türkiye'de Heterodoks İktisat: Siyasal, Felsefi ve Kurumsal Dinamikler Işığında Bir İnceleme. *Mülkiye Dergisi*, 49(3), 541-570.

Bourdieu P (2004). *Science of Science And Reflexivity*. Chicago: University Of Chicago Press.

Buğra A (1995). *Devlet ve İşadamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Caldwell B (1984). *Beyond Positivism: Economic Methodology in The Twentieth Century*. Crows Nest: George Allen & Unwin.

Coşar S ve Yeğenoğlu M (2009). The Neoliberal Restructuring of Turkey's Social Security System. *Monthly Review- an Independent Socialist Magazine*, 36-49.

Divitçioğlu S (2010). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Dobusch L ve Kapeller J (2012). Heterodox United Vs. Mainstream City? Sketching A Framework For Interested Pluralism in Economics. *Journal Of Economic Issues*, 46(4), 1035–1057.

Farmer J ve Foley D (2009). The Economy Needs Agent-Based Modelling. *Nature*, 460, 685–686.

Fine B (2001). *Social Capital Versus Social Theory: Political Economy and Social Science At The Turn Of The Millennium*. London: Routledge.

Folbre N (1994). *Who Pays for the Kids? Gender and the Structures of Constraint*. London: Routledge.

Fourcade M (2010). *Economists And Societies: Discipline And Profession in The United States, Britain And France, 1890s to 1990s*. New Jersey: Princeton University Press.

Friedman M (1966). The Methodology of Positive Economics. In: *Essays In Positive Economics*. Chicago: University Of Chicago Press.

Furtado C (1970). *Economic Development Of Latin America: A Survey From Colonial Times to the Cuban Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gramsci A (1971). *Selections From The Prison Notebooks*. New York: International Publishers.

Harding S (1991). *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking From Women's Lives*. New York: Cornell University Press.

Harvey D (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Hausman D M (1992). *The Inexact and Separate Science of Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hodgson G M (2001). *How Economics Forgot History: The Problem Of Historical Specificity In Social Science*. London: Routledge.

Hodgson G M (2004). *The Evolution of Institutional Economics*. London: Routledge.

Kapeller J (2010). Citation Metrics: Serious Drawbacks, Perverse Incentives, and Strategic Options for Heterodox Economics. *American Journal of Economics And Sociology*, 69(5), 1376–1408.

Karaca C ve Altun T (2022). *Post-COVID-19 Economic Policies in Turkey: An Evaluation In Terms Of Heterodox Stability Programs*. 13th International Conference On Political Economy (ICOPEC), İstanbul.

Keyder Ç (1987). *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. London: Verso.

Kocadağ G ve Akyol S (2021). Heterodoks İktisadın Türkiye’deki Yansıması: Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme (1990-2019). *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 5(2), 1-25.

Kuhn T S (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.

Lavoie M (2022). *Post-Keynesian Economics: New Foundations*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Lawson T (1997). *Economics and Reality*. London: Routledge.

Lawson T (2006). The Nature Of Heterodox Economics. *Cambridge Journal of Economics*, 30(4), 483–505.

Marmara Üniversitesi (23.11.2023). *ICOPEC 2018-10. Uluslararası Siyasal İktisat Konferansı*. [https://ikf.marmara.edu.tr/etkinlikler/icopec-2018-10-uluslararasi-siyasal-iktisat-konferansi#:~:Text=Üniversitemizin%2520düzenleyicilerinden%2520olduğu%2520ve%2520ana,Arasında%2520Panteion%2520Üniversitesi%2520fatin a'da%2520başarıyla%2520tamamlanmıştır](https://ikf.marmara.edu.tr/etkinlikler/icopec-2018-10-uluslararasi-siyasal-iktisat-konferansi#:~:Text=Üniversitemizin%2520düzenleyicilerinden%2520olduğu%2520ve%2520ana,Arasında%2520Panteion%2520Üniversitesi%2520fatin a'da%2520başarıyla%2520tamamlanmıştır.Son Erişim Tarihi, 27.06.2025). Son Erişim Tarihi, 27.06.2025.

Martinez Alier J (2002). *The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation*. Cheltenham: Edward Elgar.

Marx K (1976 [1867]). *Capital: A Critique of Political Economy, Volume I*. London: Penguin Classics.

Mazzucato M (2013). *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths*. London: Anthem Press.

Metcalfe J S (1998). *Evolutionary Economics and Creative Destruction*. London: Routledge.

Minsky H P (1986). *Stabilizing An Unstable Economy*. New Haven: Yale University Press.

Mirowski P ve Plehwe D (2009). *The Road From Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*. Cambridge: Harvard University Press.

Nelson J A (1996). *Feminism, Objectivity and Economics*. London: Routledge.

North D C (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.

Öniş Z ve Şenses F (2009). *Turkey and the Global Economy: Neoliberal Restructuring and Integration in the Post-Crisis Era*. London: Routledge.

Pamuk Ş (2008). Economic Change in Twentieth-Century Turkey: Is The Glass More Than Half Full? In: R Kasaba (Ed.) *The Cambridge History of Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press (Cambridge History Of Turkey), 266-300.

Polanyi K (1944). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.

Prebisch R (1950). *The Economic Development Of Latin America And Its Principal Problems*. New York: United Nations Publication.

Santos B (2014). *Epistemologies of the South: Justice Against Epistemicide*. London: Routledge.

Stiglitz J E (2003). *Globalization and Its Discontents*. New York: W. W. Norton & Company.

Stiglitz J E (2010). *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. New York: W. W. Norton & Company.

Suber P (2012). *Open Access*. Boston: MIT Press.

Şenses F (2021). *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tansel Ç B (2018). Reproducing Authoritarian Neoliberalism in Turkey: Urban Governance and State Restructuring in the Shadow of Executive Centralization. *Globalizations*, 16(3), 320-335.

Uygur E (2001). *Krize Giden Yol: 1990'lar Türkiye'si*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Uygur E (04.10.2022). Heterodoks İktisat Ve Türkiye. <https://T24.Com.Tr/Yazarlar/Ercan-Uygur/Heterodoks-Iktisat-Ve-Turkiye,36963>. Son Erişim Tarihi 07.06.2025.

Uysal E Ve Eren E (2017). İktisatta Yeni Heterodoks Gelişmeler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 134-151.

Veblen T (1898). Why is Economics Not an Evolutionary Science?. *Quarterly Journal of Economics*, 12(4), 373–397.

Yalman G. (2009). *Transition to Neoliberalism: The Case of Turkey in the 1980s*. İstanbul: Bilgi University Press.

Yeldan E (2022). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.